

Naiste õigused valgustusajastu ühiskondlikus debatis

Raili Marling

Selles Ariadne Lõnga numbris teeme tagasivaate naisõiguluse ajaloole 18. sajandi lõpu revolutsioonide keerises, mil vabaduse, võrdsuse ja vendluse loosungid loogiliselt tekitasid küsimuse, keda see võrdsus peaks puudutama. Peale valgenahaliste meeste hakkasid oma õiguste järele pärima ka teistest rassidest mehed ning samuti naised. Tiina Veikat annab oma artiklis ülevaate Prantsuse revolutsiooni perioodi soopoliitikast ja eelkõige esimese naiste õiguste deklaratsiooni kirjutanud Olympe de Gouges'ist. Tutvustuse kõrval ilmub eesti keeles de Gouges'i deklaratsiooni tõlge.

Sarnased ideed ringlesid ka muudes riikides. 13 aastat enne Prantsuse revolutsiooni toimunud Ameerika revolutsioon väärastajaditepikkuse võimuhierarhia monarhi ja valitsevate vahel ning seega tekitas küsimuse, mis saab muudest varem jumalikult paika seatuina tundunud hierarhiasuhetest, sealhulgas nendest, mis valitsesid koduseinte vahel või kodu ja avaliku sfääri vahel. Ameerika Ühendriikide esimese asepresidendi (ja hilisema teise presidendi) John Adamsi naine Abigail kirjutas mehele riigi alusdokumentide vormistamise ajal, et mehed selles protsessis naisi ei unustaks, sest „kõik mehed on türannid, kui neil seda vaid olla lastakse“ (tsiteeritud Kerber 1976, 201).

Naiste õigused siiski teed Ameerika Ühendriikide alusdokumentidesse ei leidnud, näidates, et „inimene“, kellele iseseisvusdeklaratsioon võrdsuse tagas, oli siiski valge mees. Naised, nagu ka lapsed, vaimuhaiged, orjad ja varata mehed, arvati olevat võimetud iseseisvalt ja ratsionaalselt mõtlema. Naiste kodanikukohus määrati kindlaks nende koduse tegevuse kaudu: naiste kohus oli harida oma poegi vooruslikeks kodanikeks (Kerber 1976, 202). Soolises mõttes oli Ameerika revolutsioon seega konservatiivne.

Kodanikukohuse kohta käivad kujundid olid selgelt soolistatud ning avalik sfäär määratleti vaid meeste tegevusvaldkonnana (Evans 1989, 47). Ka Prantsuse revolutsiooni aegsetes tekstides oli kodanik mees (vt nt Landes 2004). Samamoodi peetakse valgustusajastu tekstis inimese all silmas meest (Kerber 1976, 188). Naiste teemat võtsid ajastu suurkujud jutuks harva. Ühe Ameerika revolutsiooni enim loetud autori Thomas Paine'i toimetatud pamflett käsitles küll naiste olukorda ja õigusi, kuid see ilmus anonüümselt (Moore jt 2012, 155). Silmapaistvaks erandiks oli markii de Condorcet, kes kirjutas kodanikuõiguste laiendamisest naistele juba 1790. aastal (temast saab lugeda Tiina Veikati artiklist; põhjaliku analüüsi leiab nt Badinter, Badinter 1989). Condorcet'lt pärineb järgmine tabav mõte: „miks peaksid inividid, kes on kogenud rasedust ja muid ajutisi vaevusi, mitte omama õigust kasutada õigusi, mida keegi ei võta inimestelt, kes kannatavad kogu talve podagra käes ja kes kergesti külmetuvad?“ (tsiteeritud Todd 1993, xviii). Enamik selle ajastu meesautoritest naiste poliitiliste õiguste küsimuses nõnda toetavalt sõna ei võtnud.

Küll aga oli juba pikemat aega ja tuliselt arutletud naiste staatuse ja õiguste üle hariduse vallas. Naisliteraate, kes naiste õigustest 18. sajandil kirjutasid, on mitmeid, kuid ingliskeelses kultuuriruumis on neist tuntuim kirjanik ja filosoof Mary Wollstonecraft (1759–1797). Ajal, mil naiste ligipääs avalikule sfäärile oli piiratud, pidi vaesunud perest pärit Wollstonecraft alates

19. eluaastast ise elatist teenima, esialgu selt-sidaami ja guvernandina, siis kooliõpetajana (nagu ka Eesti feminist Lilli Suburg sada aastat hiljem, asutas ka tema koos õega tütarlastekooli), hiljem ka tõlkija, esseisti ja kirjanikuna. Wollstonecraft liikus oma ajastu Briti radikaalide ringkondades ning tema kirjutised puudutasid ajastu tuliseid teemasid, nagu Prantsuse revolutsioon. Ehk just see tõukas ka teda omaenda kogemuste baasilt radikaalsemaid poliitilisi vaateid vormima (Pedersen 2011, 431). Erinevalt de Gouges'ist ei võtnud Wollstonecraft sihikule mitte poliitilisi, vaid sotsiaalseid õigusi, eelkõige sotsialiseerimisprotsessi, mis suunas naisi keskenduma vaid oma välimusele. Nagu me tänaseks (kahjuks) teame, on sotsialiseerimisprotsess ja selles omandatud kivistunud soorollid palju raskemad murda kui seadused. Wollstonecraft teeb selgeks, kui tugevasti isiklik sfäär on poliitiline, kaua enne seda, kui „Isiklik on poliitiline“ saab teise laine feminismi loosungiks (Todd 1993, xix). Näitamaks, et juba 18. sajandi lõpul lähenesid naismõtled ja naiste õiguste küsimusele eri vaatevinklist, olemegi valinud sellesse numbrisse de Gouges'i deklaratsiooni kõrvale just Wollstonecrafti teksti tõlke.

Kuna Wollstonecraft pidi ennast kogu oma elu elatama, oli ta väga sapine ühiskonnakorralduse suhtes, mis hoiab naisi abitus sõltuvuses. Tema jaoks oli esimene loogiline samm naiste iseseisvumise suunas haridus. Wollstonecrafti esimene raamat „Thoughts on the Education of Daughters“ („Mõtteid tütarde harimisest“) (1787) oli pühendatud haridusele, nagu ka suur osa tema kuulsaimast raamatust „A Vindication of the Rights of Woman“ („Naise õiguste õigustus“) (1792). Sel teemal oli avalik debatt tegelikult alanud juba varem ja 17. sajandi lõpuks võtsid arutelust osa ka naisautorid, seda nii Prantsusmaal, nt Poulain de la Barre (1647–1723), kui ka Suurbritannias, nt Mary Astell (1666–1731). Teemat hoidsid päevakorral näiteks Catherine Macaulay (1731–1791), kes rõhutas vajadust naisi harida, et neist saaksid moraalsed, mitte

pelgalt seksuaalsed olendid (Todd 1993, xv). Wollstonecraft, nagu ka siinsest katkest näha, pidas naiste puhul oluliseks ratsionaalset mõtlemist ja analüüsiõskuse arendamist. Kultuuris, kus naised nähakse vaid emotsionaalsete olenditena, on see suur samm. Ainult nii saab naisest inimene, kes on suuteline olema vooluslik abikaasa, ema ja kodanik. Wollstonecraft on seega ülimalt kriitiline Rousseau suhtes, kelle arvates naised pidi haritama vaid selleks, et nad meestele rõõmu valmistaks (Taylor 2003, 14–15). Naised on Wollstonecrafti arvates sama suutelised haridust omandama ja kasutama kui mehed, kuid ajastu meeste loodud kultuur, mis julgustab neid olema vaid kerglased, on loonud kujutelmade naiste arutusest.

Naine ei peaks olema mehest sõltuv iluasi, vaid iseseisev indiviid. Ta peaks ka suutma ennast elatada, et abielud põhineksid tugevatel sõprussuhetel ja mitte finantsvajadusel. Wollstonecraft ei räägi otseselt võrdsest, vaid pigem vajadusest lõpetada topeltstandardite kasutamine naiste ja meeste moraali ja hariduse küsimustes. Need ideed kasvavad välja John Locke'i loomulike õiguste doktriinist: kui need õigused on Jumala antud, siis on patt neid osale inimkonnast keelata (Taylor 2003, 105–106). Wollstonecraft ei positsioneer ennast feministina (meenutagem, et seda sõna ennast veel polnud), vaid pigem demokraatliku kodanikuvooruse eestkõnelejana (Taylor 2003, 12).

Wollstonecraft on poleemiline autor ja seda on tunda ka tema stiilist, millest kumab läbi nõrdimus, mis on pannud autori sulge haarama (Todd 1993, xiv). Wollstonecrafti ärgitas kirjutama raport, mille Charles Talleyrand esitas 1791. aastal Prantsuse rahvussambleele ning mille kohaselt naistele pole vaja muud kui kodust haridust. Wollstonecraft soovis oma vastuse kiirelt trüki saada, et selle päevakajalisus ei kaoks. Ka siin tõlgitud katkel on tuntavalt väitlev toon. Wollstonecraftil oli plaanis kirjutada teosele teine, tasakaalukas osa, kuid see tekst jäi tema surma tõttu kirjutamata.

Wollstonecraft elas kirglikult ajastu norme ületades mitte ainult paberil, vaid ka eraelus. Ta reisib (peale revolutsioonijärgse Prantsusmaa ka Skandinaavia maades), elas vabaabielus ja sünnitas lapse väljaspool abielu. Ta abiellus oma elu viimasel aastal aatekaaslase, radikaalse briti kirjaniku ja filosoofi William Godwiniga (1756–1836). Wollstonecraft suri noorelt, nagu tema paljud naiskaasaegsed, sünnitusele järgnenud komplikatsioonidesse (tütar, kellele elu andes ta suri, oli Mary Wollstonecraft Godwin Shelley (1797–1851), kes kirjutas romaani „Frankenstein“ (1818), mis muuseas vaatleb ka soo- ja raskisüsimusi). Kriitikud kasutasid peale Wollstonecrafti surma tema eraelu ta tööde mahategemiseks, nii et kauaks tõusis ingliskeelse maailma naiste õiguste kaitseks kirjutatud teoste esiritta pigem meesfilosoofi John Stuart Milli „The Subjection of Women“ („Naiste allutamine“) (1869). Kui Rousseau võis hüljata oma lapsed, kuid siiski olla tõsiselt võetav autoriteet kasvatuse teemadel, siis naisele ei antud moraaliireeglite rikkumist andeks.

Siinkohal tuleb aga kohe lisada, et on ekslik arvata, nagu olnuks Wollstonecrafti „Naise õiguste õigustuse“ retseptioon algusest peale negatiivne. Taylor (2003, 25) osutab, et tegelikult oli tegu eduka raamatuga, mida retsenseeriti positiivselt mitmes väljaandes. Raamatust ilmus teine trükk, see levis Ameerika Ühendriikidesse ning tõlgiti ka prantsuse keelde. Tekstile viidati teistes tekstides ja selle ümber tekkis nii toetav kui ka kriitiline diskussioon. Irooniliselt sai murdepunktiks Wollstonecrafti abikaasa Godwini heade kavatsustega kirjutatud elulugu, milles ta soovis näidata oma naist kui „valgustatud vabaduse eestkõnelejat“, kes elas oma põhimõtete ja mitte ühiskondlike piirangute järgi, kuid kus ta tegi muu hulgas avalikkusele teatavaks tema abieluvälise ja -eelse seksuaal-elu (Pedersen 2011, 426). Selline informatsioon aga muutis Wollstonecrafti ideed tema ajastu lugejatele probleemseks, selleni välja, et oma reputatsiooni pärast kartvad naisautorid ei jul-

genud tema ideedele enam viidata (vt nt Taylor 2003, 27–28). Tekst taasavaldati alles 19. sajandi keskel, kuid ka siis oli sellel kurikuulus reputatsioon ning naiste õiguste eest võitlejad ei söandanud Wollstonecrafti oma eeskujuna kasutada, et mitte kogu naisemantsipatsioonile halba varju heita (Pedersen 2011, 426).

Wollstonecrafti uurijad (peale Taylori nt Poovey 1984, Kaplan 2002) on arutlenud selle üle, kas teda saaks tänapäeva mõttes feministlikuks nimetada, kuna Wollstonecraft tõukus oma ajastu mõttemaailmast, mis praeguste feminismikäsitustega otseselt ei haaku. 19. sajandi lõpust alates on ka mitmed feministlikud autorid kuulutanud Wollstonecrafti oma esiemaks, kes nägi naisi inimeste, mitte pelgalt naistena (Pedersen 2011, 426). 19. sajandist tänapäevani on avaldatud kümneid Wollstonecrafti biograafiaid, mis väljendavad erinevat suhtumist tema ideedesse, ellu ja tekstidesse. Janet Todd (1976, 734) on rõhutanud, et Wollstonecrafti tõlgendused peegeldavad eri ajastute vajadusi. Tegemist on autoriga, kelle elu ja tekstide peale saab ehitada erinevaid tulevikunägemusi (Pedersen 2011, 433).

Seda saab öelda ka kogu valgustusajastu naisõigusluse kohta. Kuigi valgustusaja õiguste diskursus oli meeste pärusmaa, on viimase paari kümnendi ajalookirjutus näidanud, et naised olid valgustusaegse kirjasõna vabariigi (*Respublica literaria*) liikmed (nad olid seda tegelikult juba 17. sajandil – vt nt Pal 2012) ning naiste õiguste teema – isegi kui seda avalikkuses veel laialt omaks ei võetud – liikus avalikku intellektuaalsesse arutellu (vt nt O'Brien 2009). Naistele laienesid loomulikud õigused, kuid poliitiliste õiguste andmine oli selle ajastu revolutsionääride jaoks liiga radikaalne. Kuid algatatud debatted näitavad meile, mis rada pidi me oleme tänapäeva soolise võrdõiguslikkuse juurde jõudnud ja millised siiani päevakorral olevad probleemid on pikkade ajalooliste juurtega.

Kirjandus

Badinter, Robert; Badinter, Elisabeth (1989). *Condorcet: Un intellectuel en politique*. Paris: Fayard.

Evans, Sara M. (1989). *Born for liberty: A history of women in America*. New York: The Free Press.

Kaplan, Cora (2002). *Mary Wollstonecraft's reception and legacies*. – *The Cambridge Companion to Mary Wollstonecraft*. Ed. Claudia L. Johnson. Cambridge: Cambridge University Press, 246–270.

Kerber, Linda K. (1976). *The republican mother: Women and the enlightenment – An American perspective*. – *American Quarterly*, 28 (2), 187–205.

Landes, Joan B. (2004). *Republican citizenship and heterosocial desire: Concepts of masculinity in revolutionary France*. – *Masculinity in politics and war: Gendering modern history*. Ed. Stefan Dudink, Karen Hagemann, John Tosh. Manchester, New York: Manchester University Press, 96–115.

Moore, Lisa L.; Brooks, Joanna; Wigginton, Caroline (2012). *Transatlantic feminisms in the age of revolutions*. Oxford, New York: Oxford University Press.

O'Brien, Karen (2009). *Women and enlightenment in eighteenth-century Britain*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pal, Carol (2012). *Republic of women: Rethinking the republic of letters in the seventeenth century*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pedersen, Joyce S. (2011). *Mary Wollstonecraft: A life in past and present times*. – *Women's History Review*, 20 (3), 423–436.

Poovey, Mary (1984). *The proper lady and the woman writer: Ideology as style in the works of Mary Wollstonecraft, Mary Shelley, and Jane Austen*. Chicago: University of Chicago Press.

Taylor, Barbara (2003). *Mary Wollstonecraft and the feminist imagination*. Cambridge: Cambridge University Press.

Todd, Janet (1976). *The biographies of Mary Wollstonecraft*. – *Signs*, 1 (3), 721–734.

Todd, Janet (1993). *Introduction*. – *Mary Wollstonecraft. A vindication of the rights of woman. A vindication of the rights of man*. Oxford: Oxford University Press, vii–xxxii.